

NOTES SOBRE L'ESTRUCTURA URBANA D'ILURO

Joan-Francesc Clariana i Roig

Introducció

Fins fa poc, hom creia que la topografia urbanística d'Iluro comparada amb la planta de l'actual casc antic de Mataró, entre la Riera i el Rierot, responia als traçats bàsics de la planta ortogonal adaptada a la topografia que a les fundacions de nova planta aplicaven els romans a semblança dels campaments militars, en la construcció de les ciutats fortificades. La teoria seguida fins ara sobre la planta d'Iluro, era l'esboçada per Marià Ribas l'any 1933 (RIBAS 1933, p. 6, RIBAS 1934, p. 65, RIBAS 1952, pp. 90-91), si bé en la seva obra del 1964 ja ens parla de la no coincidència amb les actuals línies urbanes (RIBAS 1964, p. 92), mentre que Francesc Gusi considera molt possible la persistència urbanística (GUSI 1976).

Actualment, amb les noves descobertes i la revisió de les dades obtingudes en les excavacions anteriors, és possible la situació aproximada del perímetre emmurallat i la reconstrucció hipotètica dels traçats viaris.

El recinte emmurallat

Ens és esmentat pels clàssics. Pomponi Mela parla d'Iluro com a una «parva oppida» i Plini el Vell l'anomena «oppida civium roma-

orum». L'epigrafià, segons Pujades en la seva *Crònica*, fa esment a la làpida:

M. P. LAE[TVS]
MVRV[M. LONG. P. ...]

sobre la construcció o refecció de la muralla (MAYER 1980, pp. 103-105, FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 52-53 i làm. 10).

Les notícies sobre troballes d'aquest mur es remunten al segle passat en què Pellicer en fa esment, situant-lo al carrer d'En Palau (PELLICER 1887, p. 235); Ribas també el localitzà en el carrer d'En Pujol i a la plaça de Sant Cristòfor, prop de la cantonada amb el carrer de les Espenyes (RIBAS 1952, p. 91, nota 31, p. 90-b i p. 54); també se'n trobaren vestigis en les excavacions a la plaça de l'Ajuntament (RIBAS 1964, p. 112), i a finals del 1979 en fou redescobert i destruït un tram en el carrer d'En Palau, nº 20 (RIBAS 1981, p. 187-191), que correspondria al mateix llenç, de grans carreus, trobat al pati del col·legi del Cor de Maria i que fou enderrocat (RIBAS 1952, p. 88).

Amb el coneixement d'aquests trams de muralles, podem veure aproximadament quin era l'espai del recinte fundacional d'Iluro. La tècnica constructiva de la muralla és pràcticament idèntica a la de Baetulo (GUITART 1976, pp. 58 i 53; CUYÀS 1977, pp. 45-46); observem un fonament d'encofrat de «caementicium» amb pedres, i la part exterior aniria revestida per carreus de granit seguint la tècnica del IV art. període de l'«Opus quadratum» (LUGLI 1957, Vol. I, p. 314), de gran semblança amb la muralla d'Aosta (Itàlia) (LUGLI 1957, Vol. II, Tav. XLVIII, nº 4). El IV art. període de l'«Opus quadratum» és datat a la Península Itàlica entre el 121 i el 36 a.C. (LUGLI 1957, Vol. I, p. 314).

En el tram del carrer d'En Palau, nº 20, es documentà la presència, a la part interior del recinte, d'un mur perpendicular a la muralla amb un gruix semblant al d'aquesta, que tancava una estança pavimentada amb «Opus signinum», que igualment com el tram de muralla de l'Hort de les Monges Francescanes de Badalona (GUITART 1976, p. 53) formaria part del sistema defensiu.

És molt possible que aquest recinte amb els anys quedaria petit i la ciutat creixeria per altres costats; així ho veiem en el sector sud amb els vestigis trobats a Can Xammar, però a la vegada estaria compensat amb l'ampliació del recinte; ampliació a la qual molt bé podria correspondre el mur de prop de dos metres de gruix detectat

a l'entrada del carrer de Sant Cristòfor, cantonada amb la plaça de la Peixateria, a principis del 1963 (RIBAS 1964, p. 184).

El traçat dels «decumani» i construccions hidràuliques

Fins aquests moments, mitjançant les troballes de clavegueres públiques, ens són coneguts quatre dels eixos dels «decumani» que discorrien en direcció nord-sud: a la plaça de l'Ajuntament, davant del Museu Comarcal, al Carreró, nº 45, al centre de la plaça Gran, a la plaça del Beat Salvador, venint del Fossar Xic i continuant fins a Can Xammar.

Dels eixos en direcció est-oest no en sabem gran cosa; deuria haver-hi el «Cardo maximus» que, seguint el traçat de la Via Augusta (Camí del Mig-carrer Sant Josep), travessaria la ciutat. També sembla que a la plaça del Beat Salvador hi hauria un altre que faria cantonada amb el nord-sud que prové del Fossar Xic, segons deduïm de la planta primitiva (RIBAS 1948, pp. 47-49, RIBAS 1952, pp. 51-53, S.A.M.M. 1977, p. 42). El «decumani» de direcció nord-sud de la plaça del Beat Salvador era empedrat.

Quant a les construccions hidràuliques, podem diferenciar-les en públiques i secundàries. Dins les públiques hi ha les clavegueres dels «decumani» i la gran cisterna que fou descoberta en part al carrer Sant Francesc D'Assís, nº 16 (S.A.M.M. 1982, p. 315); com a secundàries, els desguassos de canalització que connectaven amb la claveguera del «decumani», com és el cas del trobat al Carreró, nº 43 (CALSAPÉU 1982, p. 9) i també a Can Xammar.

La construcció de la xarxa de clavegueres, a jutjar per la unitat de tècniques constructives emprades, deuria tenir lloc en un mateix moment. Les clavegueres són totes amb base de «tegulae» i els paraments laterals d'«Opus incertum» amb excepció dels de la plaça Gran que inclouen elements ceràmics reaprofitats. A l'excavació de la plaça del Fossar Xic es pogué copsar part de la coberta de lloses de la claveguera (RIBAS 1964, p. 106). Aproximadament són datables de mitjans del segle I a.C.

«Forum» i temples

Del «forum», fins fa ben poc, hom pensava que estaria situat a la plaça Gran (CLARIANA-BONAMUSA 1977, pp. 45-48), però les

excavacions arqueològiques varen demostrar el contrari. És més, amb les dades amb què comptaven es podia ja haver situat correctament al seu lloc: la zona de l'actual Basílica de Santa Maria. Els elements que així ho demostren són els següents: la descoberta d'una part del «Podium» del temple (RIBAS 1964, p. 97, RIBAS 1979, p. s/nº), els pedestals d'estàtues dels quals diversos porten inscripcions referides al culte imperial (FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 19 i ss.), les restes de columnes (RIBAS 1952, p. 56), les cales arqueològiques sense troballa d'estructures en el carrer de Santa Maria, nº 2 (BONA-MUSA-LLOANSI 1977, pp. 8-15) i en el carrer Sant Francesc d'Assís, nº 25 (CLARIANA-LLEONART 1977, pp. 246 i ss.) i la necròpolis paleo-cristiana al voltant del temple (RIBAS 1964, pp. 106-107, RIBAS 1969-1970, pp. 291-293, RIBAS 1975, pp. 72 i ss., S.A.M.M. 1977, fitxes 17, 41, 44).

Sobre el temple suposadament dedicat a August, Ribas ens diu:

Del temple pagà d'Illuro no en coneixem la planta, però hem pogut situar l'emplaçament amb exactitud gràcies al descobriment d'una part del seu fonament, al mig del presbiteri de la Basílica de Santa Maria. La descoberta tingué lloc en ocasió de construir-se la base on assentar una de les quatre columnes del nou baldaquí. Coincideix sota de la primera columna del costat esquerre, a una profunditat que no arriba als dos metres. El fonament romà, que aparegué acompanyat d'altre material de l'època, és d'una construcció molt sòlida, de pedres unides amb morter, i presenta un gruix de 1,50 m. Certes dificultats sorgides no ens varen permetre de fer-hi una excavació, tal com era el nostre propòsit. Malgrat tot, amb els antecedents que ja teníem d'altres troballes i el que s'ha descobert actualment ha estat fàcil d'identificar els vestigis de la construcció com a propis del temple.

Per la direcció inclinada que presentava el fonament, sembla que es pot assegurar que estava orientat de cara a Llevant, seguint el costum romà.

Es creu que el temple d'Illuro estava dedicat a l'emperador August, igualment com el de Barcino. (RIBAS 1964, p. 97)

Sembla que es tractaria del «Podium» del temple, fet seguint la tècnica de l'«Opus quadratum». D'aquesta mateixa construcció en formaria part la base àtica de columna pseudo-períptera, sense es-tries, en pedra de marès (RIBAS 1952, p. 56), conservada en el Museu Comarcal, molt característica dels temples romans. Ribas data el temple cap al 15 d.C. (RIBAS 1964, p. 98).

Illuro deuria tenir també un temple més antic dedicat a la Tríada

Capitolina: Júpiter, Juno i Minerva. La referència al culte de Juno la trobem en el pedestal dedicat pel sevir C. Quintius (FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 22-27).

Els pedestals de les estàtues que ornaven el «Forum» es pot dir que foren trobats gairebé *in situ*. Al culte imperial pertanyen els de Bon Event, Juno, Mercuri i Silvà (FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 19 i ss.), dedicades pels sevirs. Amb caràcter honorífic els de Statia L(uci) (MAYER 1980, pp. 106-107, FABRE, MAYER, RODÀ 1983, p. 60) i de [P. Aemilius] Geme[llus] (FABRE 1979 pp. 183-187, FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 54-56). Tots els pedestals semblen del mateix taller, si bé es desconeix el de Statia L(uci) ja que la transcripció d'aquest prové de la *Crònica* de Pujades (MAYER 1980, pp. 101 i ss.), datats en un mateix moment, que deuria coincidir amb l'embelliment del «Forum» a la primera meitat del segle II d.C. (FABRE, MAYER, RODÀ 1983, pp. 19 i ss.). De les estàtues que anirien en els pedestals fins aquest moment no n'hem trobat cap vestigi, sols una referència a la *Crònica* de Pujades:

Y a lo que se puede conjeturar debió de ser base de estatua de cierta mujer llamada Statia Lucula hija de Lucio. Cuya imagen podría haber sido aquella figura de mujer de mármol, engastada en la pared de la casa de Gerónimo Portale y Torrocella. (MAYER 1980, p. 103)

Pròxim al «Forum» i dedicat a una divinitat secundària, hi haurien les restes del temple trobat en el solar del Carreró, nº 45 (destruït el 1982); llur planta la descriu Bonamusa com a «oblonga, amb extrems absidials, d'un petit edifici pròstil i tetràstil» (BONAMUSA 1983, pp. 7-8).

Les Termes

L'edifici de les Termes (destruït el 1968) estaria situat al carrer de les Espenyes tocant amb el carrer de la Palma, al lloc on ara hi ha el Casal de Cultura de «Can Xammar». Constava de tres sales pavimentades amb mosaics «opus tessellatum» bicolors, amb tesselles de calcària blanques i negres; una gran sala de 99 m², un «fauces» o passadís i una «exedra» o sala de planta semi-circular, així com també dues piscines i estances pavimentades amb plaques de marbres, «opus sectile». Hom suposa que tindrien alguna relació amb el mateix «curator balnei» de Barcino, Lucius Minicius Natalis (RIBAS 1968,

p. 136). Els mosaics han estat datats com d'època Severa, finals del segle II fins a principis del segle III (BARRAL 1978, pp. 111-114). En el salvament sols es pogueren extreure els mosaics de la gran sala i el «fauces», mentre que el de l'«exedra» fou en bona part destruït.

«Domus» senyorial a la plaça Gran

Les primeres referències que se'n tenien dataven del segle passat; Pellicer ja fa esment al paviment «opus signinum» decorat amb un meandre d'esvàstiques (PELLICER 1887, pp. 227 i 239). Fou redescobert l'any 1979 junt amb una part del centre decorat amb dofins i part d'una altra habitació amb «opus tessellatum» de tesselles blanques i negres (RIBAS 1980-a, RIBAS 1980-b); posteriorment en les excavacions del 1982 es posà al descobert bona part de l'estructura d'un sumptuós edifici o «Domus» amb peristil i habitacions pavimentades amb «opus signinum» amb tesselles arrencades i «opus spicatum» de petits rajols rectangulars disposats en forma d'espina de peix (FÀBREGAS 1982, pp. 1 i 8). La construcció del conjunt és datable vers el 40 a.C.

Altres construccions

Dins d'aquest apartat afegim les restes exhumades als carrers de la Pau-Plaça de Sant Cristòfor i Beata Maria, n° 3.

Les troballes del carrer de la Pau-Plaça de Sant Cristòfor són de difícil interpretació; criden l'atenció les dues columnes que podrien formar part d'un peristil (?).

Les restes de l'estança amb paviment de «signinum» trobada a la casa n° 3 del carrer Beata Maria (RIBAS 1969-1970, pp. 291-293) possiblement pertanyen a un edifici amb façana al «Forum».

Les necròpolis

Segle I a.C.: la necròpolis d'incineració del nivell més profund del Fossar Xic. S'hi varen trobar sis tombes contenint l'urna amb les cendres del difunt.

Segle I d.C.: alguna tomba a la Riera, en urna cinerària.

Cal també fer ressenya dels monuments funeraris. El de L. Marcus és datable del 55 al 75 d.C. (FABRE, MAYER, RODÀ 1983, p. 42); podem fer-nos una idea dels elements que el composaven veient el que diu l'autor anònim de *Mataró a trozos*:

Realmente en la primavera del año 1814 en el almacén del señor Lesus, que está en la calle de la Riera frente a la casa del Común, se encontraron, excavando para recomponer el edificio, una lápida, que se halla fijada en la pared del mismo almacén y varios pedazos de otras, y dos estatuas, según se me ha referido de piedra común, pero sin cabeza, las que fueron enterradas o hechas igualmente pedazos. (ANÒNIM 1860, pp. 151-152)

I en l'obra *La Gloria de Iluro*:

Conviene saber que allí mismo se halló, y yo vi entre las ruinas, una estatua de mujer de piedra. Puede ser estuviese también la de Marcio. (ANÒNIM 1834, pp. 129-130)

De la primera meitat del segle I d.C. seria el monument de P. Siciu Germà, «pistor» (forner) (FABRE 1979, pp. 184-185, FABRE, MAYER, RODÀ 1983, p. 59). Suposem que estaria dreçat al peu de la Via Augusta, a l'alçada dels actuals carrers de Sant Benet i carrer de Fra Lluís de León.

Al monument funerari en forma d'ara monumental decorat amb testes de Gorgona als medallons de les volutes, també al peu de la Via Augusta (actualment cantonada Camí del Mig-carrer Matheu), possiblement hi fora enterrat algun dels propietaris de la propera villa romana de Torre Llauder; podem datar-ho des de finals del segle I d.C. fins a meitats del II.

A un altre monument funerari correspondrien els dos fragments d'estàtues trobades a la Baixada de Sant Simó el 1887 en renovar l'empedrat (PELLICER 1887, pp. 238 i 256). Un tors femení drapat, conservat al Museu Comarcal, i un nu que fou destruït (RIBAS 1952, p. 91).

El columbari de la casa Jofre possiblement dataria de la segona meitat del segle I d.C. i arribaria fins poc abans de la crisi del segle III. Pellicer fa esment de la troballa de dues monedes, de Claudi i d'Alexandre Sever, dins d'urnes cineràries (PELLICER 1887, pp. 293 i 299).

De finals del segle I i tot el llarg del segle II datarien la major part d'enterraments amb tègules i en caixa de plom de la necròpolis

de la Riera. Als segles IV-V i VII correspondrien la necròpolis d'inhumació trobada al voltant del temple de Santa Maria i algun enterrament amb tègules de la Riera.

El problema fundacional

El problema fundacional d'Iluro és gairebé idèntic al de Baetulo; ambdues ciutats estaven dotades de muralles construïdes amb les mateixes característiques tècniques. La seva gran dimensió ens fa pensar que s'aixecaren per iniciativa de l'autoritat romana. Per altra banda, a totes dues tenim les ceràmiques campanianes (de vernís negre) com a element fòssil més antic, amb les varietats de «A-tardana», «B» i «B-oïde», datables en conjunt des de poc abans del tomb dels segles II-I a.C. fins a meitats del I a.C. Per al cas de Mataró ens trobem amb les formes i nombre d'exemplars recollits en el següent quadre:

Formes i varietats identificades en ceràmica
de vernís negre a Iluro

Formes	n.º exemplars
Campaniana «A-tardana»	
Lamboglia 27	2
» 31	2
» 48	2
Morel 27/55	1
Campaniana «B»	
Lamboglia 1-A	3
» 2	3
» 3	1
» 4	3
» 5	6
» 7	3
» 10	1
» 16	2
Campaniana «B-oïde»	
Frag. de pàtera (decoració de «Losange») ¹	1

¹ La Campaniana «B-oïde» és datable vers el 120 a.C., segons les troballes del derelict de Spargi.

Frag. de fons de pàtera
(amb marca radial «PLOT»)²

1

De les teories que expliquen la fundació de les dues ciutats, la més recent és la de PREVOSTI 1981, que, seguint la de GUITART 1976 per a Baetulo, la fa extensiva a l'àrea d'Illuro.

Prevosti explica la presència del gran nombre de vil·les romanes o explotacions agrícoles en les àrees rurals de Baetulo i Illuro, en les quals s'hi troba com a ceràmica més antiga la Campaniana «A-tardana» i «B». Les vil·les són distribuïdes, territorialment, a semblança del que indiquen les «Leges Appuleiae» per a l'establiment en el nord d'Àfrica de legionaris llicenciats per Mari després de la victòria sobre Jugurta, amb el consegüent repartiment de terres de 100 «iugueres» (més o menys 25 Ha.) per a cada una (PREVOSTI 1981, p. 537, GUITART 1976, p. 21). Les «Leges Appuleiae» no autoritzaven a Mari la fundació de colònies fora de la península itàlica, per tant les ciutats-fortaleses que haurien de fundar per defensar, allotjar en els primers temps, i donar serveis a aquests colons no podien anomenar-se colònies; d'aquí la fórmula jurídica de les «oppida civium romanorum», habitades per ciutadans romans regits per llur dret. Per això, tant a Illuro com a Baetulo succeiria un cas molt semblant al de la colonització del nord d'Àfrica. Aquí la motivació podria molt bé haver estat la invasió dels Cimbri (113-110 a.C.) (GUITART 1976, pp. 240-241).

De fet, aquesta tesi no acaba de perfilar el que succeeix amb els autòctons, en aquest cas els íbers-romanitzats, ni tampoc l'extinció o despoblament dels poblats³, com són els de Baitolo i Ilduro entre altres situats en llocs aturonats, cap a meitats del segle I a.C. Tal vegada, en aquest aspecte, podria ésser aplicable el que diu Balil:

Desde un punto de vista urbanístico estas ciudades eran una transición entre el pasado y el futuro. Como las «ciudades de colina» del Centro de Italia, su plan no se ajustaba al criterio de la regularidad y el trazado ortogonal de las calles, cuanto a la función, sea de mercado (centro de contratación e irradiación).

² De la marca «PLOT», se'n concix un sol paral·lel al poblat ibèric de Burriac. Datable abans del 40 a.C.

³ Prevosti fa referència a uns possibles «vicus» al peu dels poblats ibèrics com a primer escaló de la integració dels indígenes (PREVOSTI, 1981, pp. 552-553).

ción), sea de cuartel de invierno (encrucijada de caminos o cabecera de los mismos). Ciudades viejas y ciudades nuevas conservaban o presentaban cierto carácter militar en sus emplazamientos. Se fundaban ciudades, «como si» fueran colonias, sin atender a los requisitos jurídicos necesarios. Ceñirse a las exigencias legales habría hecho casi imposible la fundación de nuevas ciudades con estatutos de colonia o municipio, romano o latino. Intereses económicos y militares se sumaban y parece superfluo entrar en la discusión sobre la prevalencia de uno u otro. El carácter militar de las fundaciones va unido, por razones de emplazamiento, a las posibilidades de desarrollo económico, al igual que la necesidad de sostenimiento y mantenimiento explican las posibilidades de explotación agraria de sus territorios. Explotación agraria que no presupone la explotación directa en todos los casos, sino la existencia de formas de arrendamiento, más beneficioso en sus cláusulas y condiciones para los antiguos cultivadores indígenas. (BALIL 1975, pp. 97-98)

La crisi del segle III d.C.

Iluro, igual que la major part de ciutats de la zona catalana, entraria en decadència cap a principis del segle III produint-se la crisi i potser el seu despoblament cap a mitjats del mateix segle. No sabem fins a quin punt l'afectaria la invasió dels franco-alemanys. Tal vegada els esquelets trobats en les excavacions de la plaça del Beat Salvador en podrien ser un reflex (RIBAS 1952, pp. 52-53).

La mancança de materials ceràmics ens corrobora aquest fet. Les monedes d'aquest segle són escadusseres; Pellicer ens esmenta exemplars esporàdics: una d'Alexandre Sever (al columbari de la Casa Jofre), una de Gordià (darrera l'absis de Santa Maria) i una de Marcia Otacília Severa, produint-se un espai en blanc de cinquanta anys fins a una de Dioclecian de principis del segle IV (PELLICER 1887, pp. 52-53).

Durant el Baix Imperi, Iluro ressorgeix i torna a adquirir importància. D'aquest moment és la necròpolis paleo-cristiana del voltant de Santa Maria; hom suposa que el temple romà seria transformat en Basílica paleo-cristiana (BONAMUSA 1979, p. s/nº). Les ceràmiques ens mostren gairebé tota la gamma de varietats dels darrers temps de l'Imperi: Terra sigillata clara «D», «A/D», «Lucente», hispànica tardana i gris estampada paleo-cristiana.

D'època visigòtica sols hi ha un fragment de pedra esculpida, d'estela (?) (RIBAS 1952, p. 84), trobada a les proximitats de Santa Maria (RIBAS 1975, lám. III).

Creiem que el moment final d'Iluro tindria lloc a començaments de l'Alta Edat Mitjana amb la regressió socio-econòmica i abandonó (?) de la ciutat, el topònim de la qual seria canviat pel d'Alarona i després Civitas fracta.

Per últim sols cal afegir que, per la importància dels vestigis arqueològics de la ciutat romana d'Iluro, continguts en el subsòl del casc antic de Mataró, el «Museu Comarcal del Maresme, Mataró», a finals del 1982, emprengué les oportunes gestions per a la incoació d'expedient per a la declaració de monument històrico-artístic.

Síntesi cronològica

Finals República

Des de finals del segle II a.C. fins a principis del segle I a.C.

— fundació de la ciutat i construcció de les muralles.

Segle I a.C.

- necròpolis d'incineració del Fossar Xic;
- xarxa de clavegueram i principals trets urbanístics;
- cisterna del carrer Sant Francesc d'Assís, nº 16;
- 40 a.C. «domus» de la plaça Gran.

Alt Imperi

Segle I d.C.

- 15 d.C. temple d'August;
- primera meitat: monument funerari de P. Sicini, a la Via Augusta;
- entre el 55 i el 75: monument funerari de L. Marcius, a la necròpolis de la Riera;
- entre finals de segle I i meitats del segle II: monument funerari en forma d'ara monumental a la Via Augusta;
- des de meitats de segle, fins a principis del segle III: Columbari de Can Jofre, en la necròpolis de la Riera.

Segle II

- primera meitat: embelliment del Fòrum (pedestals i estàtues);
- necròpolis de la Riera;

— entre finals de segle i principis del segle III: Termes publiques de Can Xammar.

Baix Imperi

Segles IV-V i VI

— necròpolis paleo-cristiana a l'entorn del temple de Santa Maria.

Bibliografia

ANÒNIM, *La gloria de Iluro*, Mataró, 1834.

ANÒNIM, «Mataró a trozos: Mataró a trozos o sea historia de la ciudad de Mataró antes civitas fracta y anteriormente Iluro por un sujeto que no es natural de ella», dins Vol. I de *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, per Victor Balaguer, Barcelona, 1860.

BALIL, Alberto, *Historia social y económica de la España antigua. Indígenas y colonizadores*, Madrid, 1975.

BARRAL, Xavier, *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana*, Barcelona, 1978.

BONAMUSA I ROURE, Joan, LLOANSI I RIMUNDI, Josep, «Tempteig a la plaça de Santa Maria (Mataró)», dins QPAM - 1, Mataró, 1977.

BONAMUSA I ROURE, Joan, «Els orígens del temple basilical de Santa Maria», dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, n° 5, Mataró, 1979.

—, *Mataró. Una realitat històrica de 2000 anys*, Mataró, 1979, r. 1983.

CALSAPEU, Jaume, «Tresor arqueològic sota el Carreró», dins revista *El Maresme*, n° 202, Mataró, 1982.

CLARIANA I ROIG, Joan-Francesc; BONAMUSA I ROURE, Joan, «La plaça Gran: un espai que cal preservar per a Mataró», dins QPAM - 2, Mataró, 1977.

CLARIANA I ROIG, Joan-Francesc, LLEONART I CASADEVALL, Robert, «Dos quadres estratigràfics a la rectoria vella de Santa Maria de Mataró», dins QPAM - 8-9, Mataró, 1979.

CUYÀS I TOLOSA, Josep M.^a, *Història de Badalona: Badalona Romana i Visigòtica*, Vol. III, Badalona, 1977.

FABRE, George, «A propos de deux inscriptions latines du Musée de Mataró», dins QPAM - 7, Mataró, 1979.

- FABRE, George, MAYER, Marc, RODÀ, Isabel, *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*, Mataró, 1983.
- FÀBREGAS, Josep M., «El subsòl mataroní pot ser declarat monument històric», dins *El Maresme*, 24 de novembre, Mataró, 1982.
- GUÍART I DURAN, Josep, «Baetulo, topografia, arqueologia, urbanisme e historia», *Monografias Badalonesas*, Badalona, 1976.
- GUSI JENER, Francisco, «La topografia urbanística de Iluro», dins *Miscel·lànies Arqueològiques de Mataró i El Maresme*, Mataró, 1976.
- LUGLI, Giuseppe, *La tecnica edilizia romana (con particolare riguardo a Roma e Lazio)*, Roma, 1957.
- MAYER, Marc, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró», dins *Faventia*, 2/2, Barcelona, 1980.
- PELLICER I PAGES, José M.^a, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, Región Layetana*, Mataró, 1887.
- PREVOSTI I MONCLÚS, Marta, *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Mataró, 1981.
- RIBAS I BERTRAN, Marià, «La romana Iluro», dins *La Paraula Cristiana*, n° XVII, Barcelona, 1933.
- , *Origen i fets històrics de Mataró*, Mataró, 1934.
- , «Les excavacions de la plaça Xica i de la plaça del Beat Salvador», dins *Museu*, Mataró, 1948.
- , *El poblament d'Iluro*, Barcelona, 1952.
- , *Els orígens de Mataró*, Mataró, 1964.
- , «Desaparición de un suntuoso edificio romano de Iluro (Mataró)», dins *Montanya*, n° 116, Barcelona, 1968.
- , «Descubrimiento de nuevas sepulturas en la necrópolis romana de Iluro (Mataró)», dins *Ampurias*, 31-32, Barcelona, 1969-1970.
- , *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*, Mataró, 1975.
- , «Procedència del capitell-imposta Bisantí de Mataró», dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, n° 5, Mataró, 1979.
- , «Troballa de mosaics romans a l'antiga casa Guañabens», dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, Mataró, 1980.
- , «Troballes de restes romanes en una casa de la plaça Gran de Mataró», dins *QPAM* - 11-12, Mataró, 1980.
- , «Notícia sobre la muralla d'Iluro», dins *Laietània*, 1, Mataró, 1981.
- RIUS, José, *Memorias históricas de la ciudad de Mataró*, Mataró, 1866.

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA DEL MUSEU DE MATARÓ, *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*, Mataró, 1977.

—, «Mataró», dins *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, pp. 314-318, Barcelona, 1982.

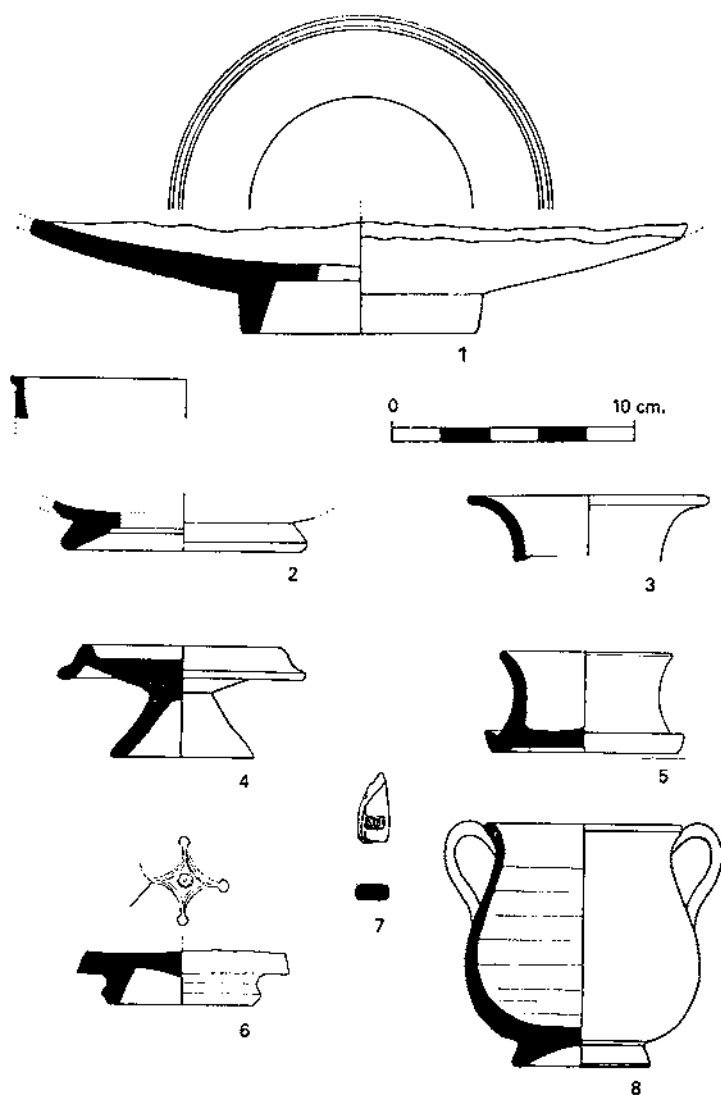
Com a complement a la bibliografia són d'interès les revistes següents:

— *Museu*, Butlletí de la Secció històrico-arqueològica del Museu Municipal de Mataró (1948-1950).

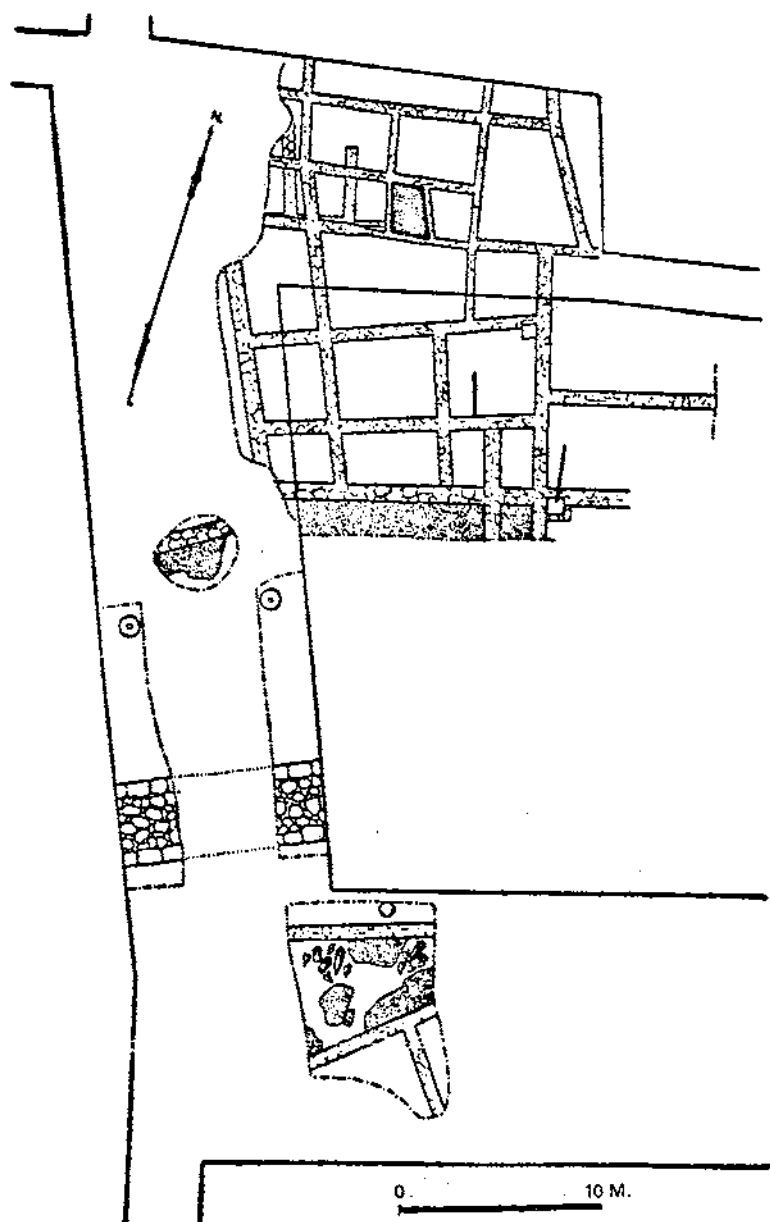
— *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Mataró i El Maresme* (= QPAM), Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró (1977-1980).

— *Laietània*, Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme, Mataró (1981-...).

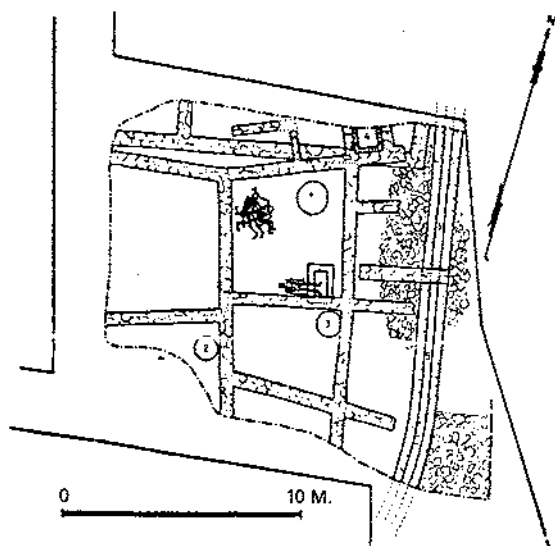
En el proper número de FAVENTIA trobareu una addenda a aquest article.

Algunes formes en ceràmica de vernís negre trobades a Iluro: n.º 1, Campaniana «A-tardana», forma Morel 27155; n.º 2, Campaniana «B», forma Lamboglia 1-A; n.º 3, forma Lamboglia 2; n.º 4, forma Lamboglia 4; n.º 5, forma Lamboglia 3; n.º 6, Campaniana «B-oïde»; n.º 7, pre-aretina («PLOT», Plot[ius]); n.º 8, Campaniana «B», forma Lamboglia 10. (n.º 2 i 3, dibuix de M. Ribas i n.º 4 i 8 de J.A. Cerdà).

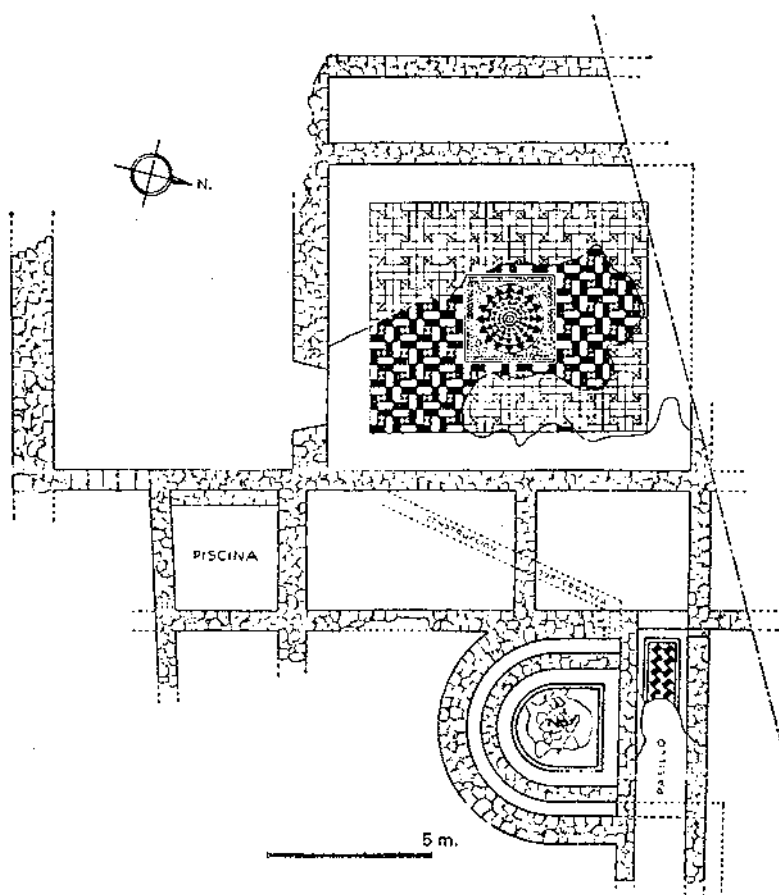
*Planta de les excavacions del sector carrer de la Pau - plaça
Sant Cristòfor - carrer Espenyes (M. Ribas 1952).*

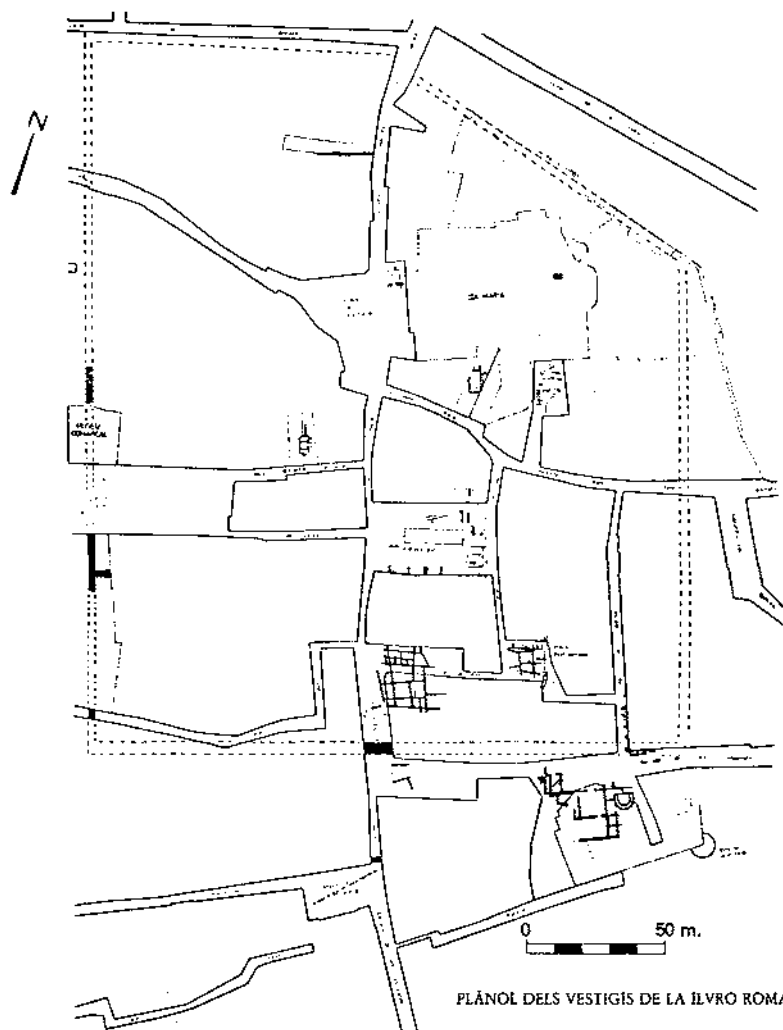
*Planta de les excavacions de la plaça del Beat Salvador.
El n.º 5 és la claveguera del «Decumanus»
(M. Ribas 1952)*

*Secció de les excavacions de la plaça del Beat Salvador
1, nivell primitiu; 2, nivell de finals del s. III;
3, nivell modern, abans de les excavacions).
(M. Ribas 1952)*

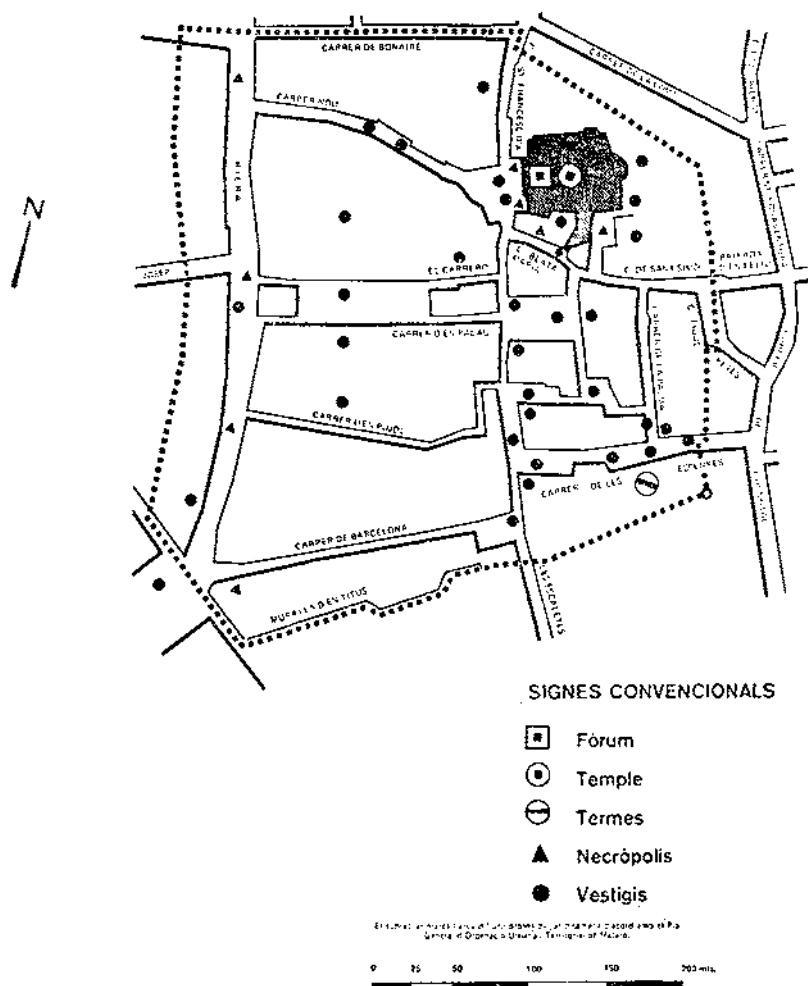
*Planta de les restes trobades a Can Xammar
(destruït el 1968) (M. Ribas 1968)*

PLÀNOL DELS VESTIGIS DE LA IL·L·RO ROMANA.

PER. ROBERT LEONART I CASADEVALL.

MATARÓ, DESEMBRE 1983.

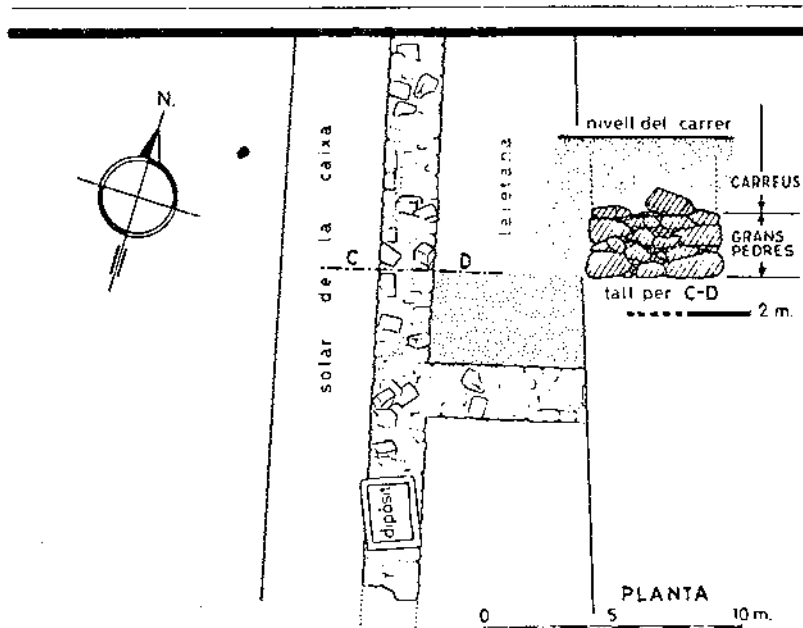
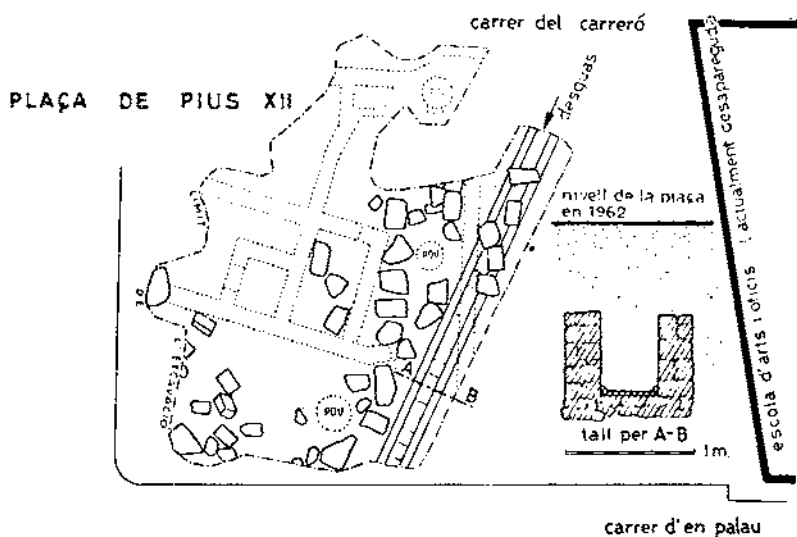
Situació de les troballes d'època romana. (S.A.M.M.)

*Detall del mur perpendicular a la muralla,
al c/ d'En Palau, n.º 20 (en curs de destrucció).*

*Carrer enderrocat de la muralla, al
c/ d'En Palau, n.º 20.*

Planta de les excavacions a la plaça de l'Ajuntament i de la muralla trobada en el carrer d'En Palau, n.º 20 (destruïda a finals del 1979) (Plànol de M. Ribas 1981, adaptat).

*Fonament de la muralla apareguda al
c/ d'En Palau, n.º 20.*